

ΘΗΣΕΩΣ ΣΤ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΥ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΤΟ ΝΕΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥ 1264 ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΤΟΜΗΣ ΑΥΤΟΥ

Εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑλληνικά» (τόμ. 20 (1967), σελ. 199-207) δημοσιεύεται, φέρουσα τὴν ὑπογραφὴν τοῦ κ. Ν. Οἰκονομίδου, κρίσις τοῦ ἡμετέρου βιβλίου, ὅπερ ἔχει τὸν τίτλον: «Τὸ Πρακτικὸν τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας τοῦ 1264 καὶ ἡ Ἐπιτομὴ αὐτοῦ. Κριτικὴ ἔκδοσις αὐτῶν». Ὁ κ. Οἰκονομίδης, νέος, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποφοιτήσας ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐργάζεται ἐρευνητικῶς εἰς τὸ Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ φυσικὰ τὴν καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ζακυθινοῦ, φέρεται δὲ νῦν εἰς δημοσίευσμα κρίνων βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη δαπάναις τοῦ, ἐξ οὗ ἐξαργυρεῖται τὸ ἀνωτέρω Κέντρον, Βασιλικοῦ Ἰδρυμάτος Ἐρευνῶν, εἰσηγουμένου τοῦ καθηγητοῦ κ. Ζακυθινοῦ, τὸ σπουδαιότερον δὲ μέρος τοῦ βιβλίου ἐνεκρίθη ὡς ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβῇ μὲ τὸν βιθμὸν ἀριστα ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, εἰσηγουμένου πάλιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ζακυθινοῦ.

Δὲν ἀνῆκει εἰς ἡμᾶς νὰ εὐρωμεν, ἂν εἰς πάντα ταῦτα ὑπάρχῃ κατ' ἀρχὴν ἡ δέουσα τάξις καὶ ἀρμονία, τὰς ὁποίας ὅλοι πρέπει νὰ λαμβάνωμεν κατ' ἀξίαν ὑπ' ὄψιν, ὅχι δὲ ὀλιγώτερον οἱ νέοι. Εἰς ἡμᾶς ἀνῆκεν ἴσως ἡ ἐλπίς ὅτι τὸ δημοσίευσμα τοῦτο θὰ εἶχε συνταχθῇ τοῦλάχιστον μετὰ τῆς ἐπιβαλλομένης προσηλώσεως εἰς τὴν ζήτησιν τῆς ἀκριβείας καὶ μόνον αὐτῆς. Ἐν τούτοις, πολὺ φοβούμεθα ὅτι εἰς τὸ ἀνωτέρω δημοσίευσμα φαίνεται μᾶλλον ὅτι ὁ κ. Οἰκονομίδης ὑπεβλήθη εἰς κόπον, ἐνῶ θὰ ἠδύνατο ἀπλῶς νὰ προσυπογράψῃ τὴν ἐπίκρισιν, τὴν φέρουσαν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὑφηγητοῦ κ. Παναγιωτάκη, τὸ πολὺν δὲ νὰ προβῇ εἰς προσθήκας τιὰς εἰς αὐτήν. Τοῦτο, καθ' ὅσον τὰ δύο ταῦτα κείμενα ἔχουν ἐκπλήσσουν, ὥς τὰ πράγματα δεικνύουν, ὁμοιότητα εἰς τὸ ἐπικριτικὸν περιεχόμενον καὶ κοινὴν, ὥς ἐντεῦθεν δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ἀφετηριάν, ἢ διάφορος δὲ μορφή των

— ἐκεῖ μὲν ἀσυγκάλυπτος πολεμική, ἐδῶ δὲ ὅχι — οὐδὲν δύναται ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν νὰ σημαίνῃ. Ἡ ὁμοιότης αὕτη εἰς τὸ ἐπικριτικὸν περιεχόμενον ἐκτείνεται σχεδὸν εἰς πάντα, ὅσα κατιλογίζονται εἰς βάρος τῆς ἐκδόσεως, ἥτοι τὸν περιττὸν φρόντον τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος, τὴν λυπηρὰν ἑλλειψιν ἐμνηνευτικοῦ ὑπομνήματος, εἰς τὴν μὴ ὑπαρξιν ἐπιστημονικότητος ὡς πρὸς τὴν μέθοδον τῆς ἐκδόσεως, εἰς τὸ πλῆθος τῶν παραγνωρίσεων κλπ. Δύναται μάλιστα νὰ λεχθῇ ὅτι εἰς τὰ συγκεκριμένα ἐπὶ μέρους, ἐκ τῶν ὁποίων κατ' οὐσίαν συγκροτεῖται τὸ ὅλον, εἶναι δυσχερέστατον, ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ ἀνεύρῃ τις σημεῖον τῆς ἐπικρίσεως τοῦ κ. Παναγιωτάκη, τὸ ὅποιον νὰ ἀπορρίπτεται εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦ κ. Οἰκονομίδου. Ἀντιθέτως, ἐπιχειρεῖται ἀμέσως ἢ ἑμμέσως εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν, ἢ ἐπιβράβευσις καὶ ἢ καθιέρωσις τῶν ἐπικρίσεων τοῦ κ. Παναγιωτάκη, ἐπανεξάγονται δὲ αἱ ἐπικρίσεις, χωρὶς οὐδὲν σχεδὸν πλεονέκτημα τῆς ἐκδόσεως νὰ προβάλλεται. Τοιοῦτοτρόπως, τὸ γενικώτερον συμπέρασμα τοῦ κ. Οἰκονομίδου (σελ. 201) ὅτι « ἡ νέα ἔκδοσις ἀποτελεῖ σημαντικὴ πρόοδος οὐ σύγκριση μὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν ΜΜ » δὲν ἔχει οὐσιαστικὰ στηρίγματα εἰς τὴν ποιότητα τῆς ἐκδόσεως, ἀλλὰ φαίνεται στηριζόμενον εἰς ἕκ μακροθυμίας συγκατάβασιν.

Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους, ἀπάντησις συστηματικὴ εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦτο πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Πρακτικοῦ καὶ τῆς Ἐπιτομῆς του θὰ ἐσήμαινεν εἰς πλεῖστα σημεῖα ἐπανάληψιν τῆς ἡμετέρας « Ἀπαντήσεως εἰς ἐπικρίσιν ». Ἀλλ', ὡς εἰκός, τὸ ἔργον ἡμῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιορίζεται. Θὰ ἐξετάσωμεν ὠρισμένα μόνον σημεῖα καὶ μάλιστα ἐξ ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὴν ἔκδοσιν, ταῦτα δὲ κατὰ τὴν ἐν τῷ δημοσιεύματι τούτῳ σειράν. Χάριν συντομίας ἐν τοῖς ἐπομένοις ἢ λ. δημοσίευμα σημαίνει τὸ ἀνωτέρω δημοσίευμα τοῦ κ. Οἰκονομίδου, ἢ δὲ λ. ἔκδοσις τὴν ἡμετέραν ἔκδοσιν τοῦ Πρακτικοῦ καὶ τῆς Ἐπιτομῆς.

Δημοσίευμα, σελ. 200: Εἰς τὸν ἀναγραφόμενον ἐνταῦθα τίτλον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πρακτικοῦ ὑπὸ Miklosich καὶ Müller φέρεται ἡ λ. « *greca* » ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ « *graeca* ».

Δημοσίευμα, αὐτόθι: Τὸ ὄνομα τοῦ διευθυντοῦ τῆς ὑπηρεσίας, εἰς ἣν ἐργάζεται ὁ κ. Οἰκονομίδης, φέρεται « Ζακυνθινός » ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ « Ζακυνθινός », εὐρισκομένου ἐν σημειώσει (ὑπ' ἀρ. 1) τῆς αὐτῆς σελίδος, ἀλλ' ἐκεῖ ὁ τίτλος βίσιχου περὶ τοῦ Πρακτικοῦ δημοσιεύματος τοῦ αὐτοῦ καθηγητοῦ φέρεται εἰς σπουδαῖον στοιχεῖον ἡμαρτημένος: « Τὸ κτηματολόγιον τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα » ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ: « κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ». Ἡ διαφορὰ αὕτη λέγει ἱκανά.

Δημοσίευμα, αὐτόθι: Λέγεται ὅτι τὸ πρωτότυπον τοῦ Πρακτικοῦ τοῦ 1264 ἐφυλάσσετο « στὸν καθολικὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Ζακύνθου »,.

ἐνῶ ἐκ τῆς ἐκδόσεως Miklosich - Müller (σελ. 67) καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τριῶν μελετημάτων ἡμῶν (βλ. Byzant. - Neugr. Jahrb., τόμ. 18 (1960), σελ. 170· 'Επτανησιακὰ Φύλλα, περίοδ. Β' (1953), ἀρ. 2, σελ. 31· 'Ανακοίνωσιν εἰς Γ' Πανιόνιον συνέδριον, Πρακτικά αὐτοῦ (1967), σελ. 368) προκύπτει ὅτι τοῦτο ἐφυλάσσετο ἐν τῷ ἀρχεῖφ τοῦ ἀνωτέρω ναοῦ, στεγαζομένῳ εἰς ἄλλο κτήριο.

Δημοσίευμα, αὐτόθι : Λέγεται ὅτι τὸ ἀντίγραφον τοῦ Πρακτικοῦ «ἐγένεσθαι μεταξὺ 1675 καὶ 1677», ὅπερ εἶναι καὶ τὸ ὁρθόν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπομένην παράγραφον λέγεται : «τοῦ ἀντιγράφου τοῦ 1677», ἄνευ οἰασθῆποτε ἐξηγήσεως τῆς διαφορᾶς. Ἀντίφασιν εἰς δύο παραγράφους τῆς αὐτῆς σελίδος.

Δημοσίευμα, αὐτόθι : «μία «ἐπιτομή» τοῦ πρακτικοῦ, δηλαδὴ ἀναγραφὴ τῶν ἰδίων κτημάτων κατὰ περιοχάς». Τὰ εἰσαγωγικά εἰς τὴν λέξιν 'Επιτομή, ὡς καὶ ἡ ἀνάλυσίς τῆς, σημαίνουν ὅτι ὁ ὅρος οὗτος δὲν ἱκανοποιεῖ τὸ δημοσίευμα. Ἐν τούτοις, εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 16) λέγεται ὅτι «οὐδὲις λόγος ἐγένετο εἰς αὐτὴν περὶ τῶν πολυαρίθμων δουλοπαροίκων τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται ἐν τῷ Πρακτικῷ», προσθετόν δὲ ὅτι δὲν περιείχετο εἰς αὐτὴν ἢ ἐν τῷ Πρακτικῷ (στ. 588·594) ἐπικύρωσις τοῦ Ριχάρδου 'Ορσίνη, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ περιγραφὴ τῶν καταλογουομένων εἰς τὴν 'Επιτομὴν κτημάτων εἶναι, ὡς εἰκός, συντομωτέρα. Ταῦτα δὲν ἔτυχον προσοχῆς εἰς τὸ δημοσίευμα.

Δημοσίευμα, αὐτόθι : «δυστυχῶς λείπουν — ἔχουν χαθῆ — τρεῖς φωτογραφίες» τοῦ Πρωτοτύπου. Ἡ σκέψις ἐνταῦθα εἶναι, μήπως συνέβη μὲ τὰς φωτογραφίας τοῦ Πρωτοτύπου ὅ,τι μὲ τὰς σελίδας ἀντιγράφου ἡμῶν τῆς 'Επιτομῆς. Ἀλλ' εἰς τὸ δημοσίευμα δὲν ἔτυχε προσοχῆς τὸ ὅτι εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 4) νοεῖται ὅτι ἄλλοτε ἦσαν πλήρεις αἱ σελίδες τοῦ ἀντιγράφου τούτου τῆς 'Επιτομῆς, σαφέστατα δὲ τοῦτο δηλοῦται εἰς ἄλλα μελετήματα ἡμῶν, εἰς ἃ παραπομπὴ αὐτόθι εἰς τὴν ἔκδοσιν (σημ. 3), ὡς ἐν 'Αθηνᾷ, τόμ. 65 (1961), σελ. 181 : «Ἐκ τῶν 54 σελίδων τοῦ (ἐπιμελῶς ὑφ' ἡμῶν γενομένου) ἀντιγράφου τούτου, αἱ ὁποῖαι περιεῖχον ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῆς 'Επιτομῆς... ἐλλείπουν κλπ.». Εἰς τὸ δημοσίευμα δὲν ἔρχεν ἐπίσης προσοχῆς ὅτι οὐδαμῶς εἰς οὐδὲν τῶν μελετημάτων ἡμῶν λέγεται ὅτι ἄλλοτε αἱ φωτογραφίαι τοῦ Πρωτοτύπου ἦσαν πλήρεις, ἀντιθέτως δὲ λέγεται εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 4, σημ. 2) καὶ εἰς προηγούμενα μελετήματα ἡμῶν, ὡς εἰς τὸ ἐν περ. Πλάτων (ἔτ. 13, σελ. 161, σημ. 5) ὅτι δύο τῶν φωτογραφιῶν τοῦ Πρωτοτύπου εἶναι διπλᾶ. Ἄν τὰ δύο ταῦτα εἶχον τύχει προσοχῆς εἰς τὸ δημοσίευμα, εὐλογον εἶναι εἰς αὐτὸ νὰ ὑπῆρχε τὸ ἐρώτημα ὅχι : «ἔχουν χαθῆ ;» ἀλλὰ : «ἀβλέπημα τοῦ φωτογράφου ;». Ὁ τεχνίτης οὗτος ἴσως εἶχε προσέξει τὸν ἀριθμὸν μᾶλλον ἢ τὸ περιεχόμενον τῶν φωτογραφιῶν.

Δημοσίευμα, αὐτόθι : «Ἡ ἔκδοσις τοῦ πρακτικοῦ... βισίζεται στίς φωτογραφίας τοῦ πρωτοτύπου». Ἀλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 4·5) λέγεται ὅτι ἡ

ἐκδοσις τοῦ Πρακτικοῦ δακτυλόγραφος τῷ 1939, ἡ ὁποία « εἶναι ἐν πολλοῖς ἢ βάσις τῆς παρούσης », συνεπληρώθη « δι' ἐπιτολίου μελέτης τοῦ πρωτοτύπου καὶ τοῦ ἀντιγράφου ». Ἡ ἐπιτόλιος αὕτη μελέτη ἐγένετο δις. Ἐνταῦθα εἶναι ἀνακρίβεια τοῦ δημοσιεύματος, ἀλλ' ἐν τινι τοῦλάχιστον μέτρῳ καὶ ἀντίφασις, διότι ἀμέσως κατωτέρω εἰς αὐτὸ γίνεται λόγος διὰ « παραβολή (γρ. ἀντιβολή) τοῦ ἀντιγράφου πὺν εἶχε κάνει ὁ ἐκδότης ». Ἡ ἀντιβολή βεβαίως πρέπει νὰ εἶχε γίνει εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου ἐφυλάσσετο τὸ ἀντίγραφον, ἐκεῖ δὲ πρέπει νὰ εἶχε μεταβῇ ὁ ἐκδότης. Πῶς δὲ ὁ ἐκδότης θὰ εἶχεν ἀντιβάλλει εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ ἀντίγραφον μόνον, ὅχι δὲ καὶ τὸ ἀπείρως σπουδαιότερον πρωτότυπον τοῦ Πρακτικοῦ ;

Δημοσίευμα, αὐτόθι : « στὸ ὑπόμνημα ἀναφέρονται οἱ γραφεῖς τοῦ ἀντιγράφου τοῦ 1677, ὑποθέτω μὲ βάση τὴν παραβολή πὺν εἶχε κάνει ὁ ἐκδότης ». Εἰς τὴν ἔκδοσιν, ὡς ἀνωτέρω, γίνεται λόγος περὶ ἐπιτολίου ὑπὸ τοῦ ἐκδότου μελέτης τοῦ Ἀντιγράφου, περαιτέρω δὲ φέρεται εἰς αὐτὴν (σελ. 26) ὅτι εἰς τὸ ὑπόμνημα παρετέθησαν αἱ γραφαὶ τοῦ Ἀντιγράφου. Τί λοιπὸν σημαίνει τὸ « ὑποθέτω » τοῦ δημοσιεύματος ; Ἀπροσεξίαν ἢ μὴ μελέτην τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐκδόσεως ;

Δημοσίευμα, αὐτόθι, σημ. 2 : Εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ Πρακτικὸν δημοσιευμάτων τοῦ ἐκδότου παραλείπεται τὸ εἰς Ἑπτανησιακὰ Φύλλα (περίοδ. Β' (1953), ἀρ. 2, σελ. 31 κ.ἐξ.) γενόμενον ἀμέσως μετὰ τοὺς σεισμούς, καθ' οὓς ἀπωλέσθησαν τὰ ἔγγραφα ταῦτα, μνημονευόμενον δὲ εἰς ἐπόμενα δημοσιεύματα αὐτοῦ, ὡς τὸ εἰς τὸ περ. Πλάτων (ἔτ. 13 (1961), σελ. 161) καὶ τὴν ἔκδοσιν (σελ. 4, σημ. 1).

Δημοσίευμα αὐτόθι, σημ. 3 : « τὸ χείμενο (ἐνν. τοῦ Πρακτικοῦ) γράφτηκε καὶ μεταφράστηκε στὴν Κεφαλληνία ». Ἀνακρίβεια : Ἡ Ἑπιτομὴ δὲν εἶναι μετάφρασις τοῦ Πρακτικοῦ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐπειτα, πόθεν προκύπτει ὅτι τὸ Πρωτότυπον καὶ ἡ Ἑπιτομὴ ἐγράφησαν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ ὅχι εἰς τὴν Ζάκυνθον ; Ὁ Ἑρρῖκος ὁ ἐκ Παδούης, ἐφ' οὗ ἐγράφη τὸ Πρωτότυπον, ἦτο ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου (βλ. ἔκδοσιν, σελ. 1), ὁμοίως δὲ ὁ G. Conigli, ἐφ' οὗ ἐγένετο τὸ Ἀντίγραφον καὶ ἡ Ἑπιτομὴ (βλ. ἔκδοσιν, σελ. 14). Εἰς τὴν πρώτην σελίδα τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ Ἀντιγράφου ἐφέρετο : « Anagrafi o sia copia del contenuto dalle due fascie ove sono catalogate le rendite di qu(esto) vescovado tanto al Zante come in Cefalonía » (βλ. ἔκδοσιν, σελ. 11). Εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Μάρκου ἐν Ζακύνθῳ ἐφυλάσσετο, ὡς μνημονεύεται ἤδη τῷ 1756 (βλ. ἔκδοσιν, σελ. 6 κ. σημ. 3), τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ τρία ταῦτα ἔγγραφα. Πῶς λοιπὸν θὰ ἀποκλεισθῇ ὅτι ἡ Ἑπιτομὴ ἰδίᾳ ἐγράφη εἰς τὴν ἤδη τῷ 1458 ἔδραν τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, τὴν Ζάκυνθον ;

Εἰς μίαν σελίδα τοῦ δημοσιεύματος εὐρέθησαν ἀνωτέρω ἔνδεκα σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα προσκρούουν τὰ πράγματα. Τινὰ τούτων εἶναι ἀβλεπήματα,

ἀλλ' εἰς ταῦτα δὲν περιλαμβάνονται κοινῶν λέξεων τυπογραφικὰ ἢ γλωσσικὰ σφάλματα. Εἶναι δὲ ἡ σελὶς αὕτη ἐκ τῶν εὐκολωτέρων εἰς β βλιοκρισίαν, καθ' ὅσον εἰς αὐτὴν παρουσιάζεται ἀτλῶς ἐπὶ τῇ βίσει τῆς εἰσαγωγῆς του καὶ τοῦ πίνακος περιεχομένων τὸ βιβλίον, ἐτόμεναι δὲ εἶναι αἱ δυσκολώτεραι σελίδες, εἰς τὰς ὁποίας κρίνεται τοῦτο. Ἰσως, εἶναι εὐλογον νὰ θεωρηθῶν ὡς ἐπαρκῆ τὰ ὅσα εὐρέθησαν εἰς τὴν σελίδα ταύτην, οὕτω δὲ νὰ εἶναι περιττὴ ἡ συνέχισις εἰς τὰς ἐτομένας σελίδας τοῦ δημοσιεύματος. Ἡμεῖς θὰ προχωρήσωμεν εἰς αὐτάς, ἀλλ', ἀποφεύγοντες κατάχρησιν καὶ ἄλλων καὶ τοῦ χώρου, θὰ περιορίσωμεν ἔτι μᾶλλον τὰ παρατηρούμενα ἀναφερόμενοι δι' ὀλίγων εἰς χαρακτηριστικὰ παραδείγματα.

Δημοσίευμα, σελ. 201 : « Τὸν τόμο κλείνουν οἱ σελ. I - VII μὲ παροράματα ». Ἄλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν ὁ τίτλος τῶν σελίδων τούτων εἶναι « Προσθήκαι καὶ Διορθώσεις », ὁ τίτλος δὲ οὗτος ὡς πρὸς τὸ α' μέρος του, τὰς Προσθήκας, ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν ἀνωτέρω σελίδων, βλ. π.χ. σελ. II διὰ σελ. 37 κριτ. ὑπόμν. 110/111' σελ. V διὰ σελ. 90, στ. 951/952' σελ. VI διὰ σελ. 126 κ. σελ. 128, εἰς πάντα δὲ ταῦτα δὲν διορθοῦνται παροράματα.

Δημοσίευμα, αὐτόθι : Ἐφεξῆς λέγονται πολλὰ διὰ τὴν μέθοδον τῆς ἐκδόσεως. Ἀναφερόμεθα εἰς ὀλίγα ἐπὶ μέρους στοιχεία.

Οὕτως, λέγεται : « χωρίστηκαν, ἐπίσης σιωπηρά, λέξεις τὶς ὁποῖες τὸ ἔγγραφο ἐνώνει (π.χ. στ. 379 *προσκεφαλῆς*, ἐκδίδεται *προς κεφαλῆς...* ». Ἄλλὰ φέρεται εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 25) : « Ἐχωρίσθησαν αἱ ἐκ λάθους ἠνωμένοι λέξεις, π.χ. στ. 379 *προς κεφαλῆς...* ». Τί λοιπὸν σημαίνει τὸ « σιωπηρά » ἐνταῦθα τοῦ δημοσιεύματος ; Ἄς προστεθῇ ὅτι ὁμοίως ἀνακριβῶς λέγεται ἀμέσως προηγουμένως εἰς τὸ δημοσίευμα ὅτι « ἐνώθησαν σιωπηρά » λέξεις τοῦ Πρακτικοῦ, περὶ τῆς ἀνακριβείας δὲ ταύτης βλ. ἔκδοσιν, σελ. 24. Λέγεται περαιτέρω ὅτι « διορθώνεται τὸ *γαβροὶ* σὲ *γαμβροὶ* » (στ. 570). Ἄλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν φέρεται εἰς μὲν τὸ κείμενον « *γα(μ)βροὶ* », εἰς δὲ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα « *γανροὶ* II ». Πάντα τὰ ἐνταῦθα στοιχεῖα παρέχονται ἀνακριβῶς εἰς τὸ δημοσίευμα. Ἐρωτᾶται δέ, τὸ ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἐκδόσεως « *γα(μ)βροὶ* » εἶναι διόρθωσις ἢ προσθήκη γράμματος, παραλειφθέντος ἕξ ἀβλεψίας, καθ' ἃ κοινῶς εἶναι γνωστὰ καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 23) φέρονται ;

Ἀναφερόμεθα νῦν εἰς ὀλίγα γενικώτερα.

Λέγεται ὅτι μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς ἐκδόσεως διὰ « τὶς συντομογραφίας » « ὁ μελετητὴς δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι βέβαιος ὡς πρὸς τὰ γράμματα ποὺ ὑπάρχουν πραγματικὰ στὸ ἔγγραφο ». Διατί ποτέ ; Ὅταν ὑπάρχουν πάντα τὰ γράμματα λέξεως εἰς τὸ ἔγγραφον καὶ ὅταν ὑπάρχουν ἀναλύσεις βραχυγραφῶν τῶν λέξεων εἰς τὴν ἔκδοσιν — καὶ ὑπάρχουν αὗται συχνά — διατί τότε ὁ ἀναγνώστης δὲν εἶναι βέβαιος διὰ τὰ πραγματικὰ

γράμματα τῶν λέξεων τοῦ ἐγγράφου; Ἡμεῖς δὲ περαιτέρω ὑπεστηρίξαμεν (βλ. παροῦσαν Ἑπετηρίδα, σελ. 71) ὅτι τὰ ἐνταῦθα κριτήρια εἶναι ἀντικειμενικά, ἐντεῦθεν δὲ προκύπτει ὅτι ἀσφάλεια, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον βεβαίως, ὑπάρχει πάντοτε ὡς πρὸς ἀναγινωσκόμενα εἰς τὸ ἔγγραφο. Λέγει ἐν κατακλείδι τὸ δημοσίευμα: «Ἄν ἐφαρμόζονταν οἱ κανόνες ποὺ πρόσφατα θεσπίσθηκαν ἀπὸ διεθνῇ ἐπιτροπῇ γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν μεσαιωνικῶν ἑλληνικῶν ἐγγράφων, ἡ ἔκδοση θὰ κέρδιζε σημαντικά», γίνεται δὲ παραπομπή (σημ. 1) εἰς τὴν «REB 10 (1952) 124-128», ὅπου οἱ «Règles à suivre pour l'édition des Actes byzantins», οἱ συνταχθέντες ὑπὸ Fr. Dölger, H. Grégoire, V. Laurent, P. Lemerle, M. Μανούσκα, S. G. Mercati. Ἀλλ' ἐν REB (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 124) λέγεται ὅτι «ce texte a été discuté et approuvé au Congrès international des Études Byzantines tenu en 1951 à Palerme». Πρόκειται λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ τῶν ὑποδείξεων τοῦ Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ Παλέρμου. Ὡς πρὸς τοῦτο φέρεται εἰς μελέτημα ἡμῶν ἥδη τῷ 1961 (Πλάτων, ἔτ. 13, σελ. 163) ὅτι ἡ ἔκδοσις «ἔχει παρασκευασθῇ κατὰ τοὺς συνήθεις κανόνas τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων καὶ εἰδικώτερον κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ Παλέρμου». Ἀγνοία εἶναι ἐνταῦθα εἰς τὸ δημοσίευμα ἢ σύγχυσις ἢ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ; Ἀς προστεθῇ ὅτι ὁ ἐκ τῶν συνταξάντων τοὺς ἀνωτέρω κανόνas καθηγητὴς P. Lemerle ἐξαπατήρησε τὴν μέθοδον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πρακτικοῦ ὡς «excellente» (βλ. παροῦσαν Ἑπετηρίδα, σελ. 71). Ὁ διαπρεπὴς γάλλος καθηγητὴς δὲν ἀντιφάσκει. Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν σημειώτεον ὅτι εἰς τοὺς ἀνωτέρω κανόνas οὐδὲν περιέχεται περὶ ἀνάγκης νὰ ἀναλύνωνται πᾶσαι αἱ οἰασθῆναι κατηγορίας βραχυγραφίας ἐγγράφου, τοῦτο δὲ ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἀφίνεται νὰ νοηθῇ εἰς τὸ δημοσίευμα.

Δημοσίευμα, αὐτόθι, σημ. 2: Προτείνονται διορθώσεις τινές, μεταξὺ δὲ τούτων: «στ. 498, ἀντὶ *ἐκ* ἡμ. γρ. *εκθ'* (ἡμισυ)». Ἀλλ' εἰς τὴν φωτογραφίαν τοῦ Πρωτοτύπου σαφῶς φαίνεται ἡ διαεῖς τοῦ *ε*, τὴν ὁποίαν παραλείπει τὸ δημοσίευμα. Ἐπειτα, εἰς τὴν ἔκδοσιν (Προσθ. κ. Διορθ., σελ. IV διὰ σελ. 62, στ. 498, τὸν ἀνωτέρω δηλ. στίχον) λέγεται: «αὐτόθι προσφρεστέρα ἢ ἀνάγνωσις *ἐκθήμ*», τὴν ἀνάγνωσιν δὲ ταύτην οἰκιοποιεῖται ὡς διόρθωσίν του τὸ δημοσίευμα. Εἶναι ταῦτα ἀπλῶς ἀπροσεξία;

Δημοσίευμα, σελ. 202: Θεωρεῖται ὀρθὴ ἡ ἀνάγνωσις ἐν στ. 148 *Βαρβάρου* ἀντὶ τῆς ἐν τῇ ἐκδόσει *Βαρβαρ(ά)τ(ον)*, ἐπιφέρεται δὲ «πρβ. στ. 546 καὶ τὴν ἀντίστοιχον γραφὴ τῆς ἐπιτομῆς καὶ ὡς καὶ Ἡλ. Τσιτσέλη, Συλλογὴ ὀνοματοθεσιῶν τῆς νήσου Κεφαλληνίας». Ἀλλὰ τὸ Πρωτότυπον ἐν στ. 148 παρέχει, ὡς νοιῶμεν, τὴν ἐν τῇ ἐκδόσει γραφὴν διάφορον τῆς ἐν στ. 546, δὲν ἔχομεν δὲ λόγον νὰ διορθώσωμεν αὐτό. Ἐπειτα, ἐν στ. 546 παρίχεται: «(sc. ἔτερον ἀμπέλην) τὸ πλησίον καὶ συνεγγὺς χωράφιον τοῦ *Βαράρου*», ἐν ᾧ ἐν στ. 148 παρίχεται: «ἔτερον (sc. χωράφιον)... τὸ πλησίον τοῦ

Βαρβαρ(ά)τ(ου)». Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο χωρίον τοῦ κειμένου πρὸς καθορισμὸν τῶν συνόρων ἑλλείπει ἢ εἰς τὸ προηγούμενον καὶ συνήθης εἰς τὸ Πρακτικὸν ὑπάρχουσα λέξις χωράφιον, αὕτη δὲ περιέχεται εἰς τὴν λ. *Βαρβαρ(ά)τ(ου)*, σημαίνουσαν κτήμα τοῦ Βαρβάρου. Τὸ παρὰ Τσιτσέλη (Παρνασσός, ἔτ. 1 (1877), σελ. 679) εἶναι «ἡ Βαρβάρω», εἶναι δὲ «ἐν Κατωγῇ», ἐνφ τὸ ἐν Π 148 εἶναι «στὴν Ἐξωή», βλ. Ἐπιτομὴν ἀντιστοιχῶς.

Δημοσίευμα, αὐτόθι : «Μιά τέτοια μελέτη θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γίνη καὶ μὲ βάση τὴ ζωντανὴ παράδοση». Νοεῖται ἐνταῦθα μελέτη ὀνομάτων προσώπων καὶ τόπων. Ἄλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν φέρεται (σελ. 24) : «Διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν τοπωνυμίων, οὐσιωδῶς ἐπίσης ἐβοήθησεν ἡ ζῶσα παράδοσις».

Δημοσίευμα, σελ. 202 - 203 κ. σημ. 1 : Ὁ λόγος ἐνταῦθα διὰ «παραγνώσεις (γρ. παραναγνώσεις) ὡς πρὸς τὰ ἀριθμητικὰ καὶ τὶς τεχνικὰς συντομογραφίας τῶν μέτρων γῆς». Περὶ τούτων ἱκανὰ ἐλέχθησαν εἰς τὴν «Ἀπάντησιν εἰς ἐπὶ κρίσιν» (βλ. παρῶσαν Ἐπειρηίδα, σελ. 87 κ. ἑξ.) καὶ ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς δύο τινά. Πρῶτον : Ἐπιφέρεται εἰς τὸ δημοσίευμα ὅτι ἡ «συνηθισμένη συντομογραφία τῆς λέξεως ὁμοῦ... στὴν ἔκδοσις ἡ παραλείπεται ἢ μεταγράφεται ὡς χωράφια... ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ προστιθέμενα κτήματα εἶναι ἀμπέλια : στ. 251, 404, 498, 516, 547, 558, 562 καὶ 984». Ἄλλ' ἐκ τοῦ κειμένου τῆς ἐκδόσεως σαφῶς προκύπτει ὅτι ἐν στ. 404, 498, δὲν εἶναι ἀμπέλια, ἐν δὲ στ. 251, 984 εἶναι χωράφια καὶ ἄλλα ποικίλα. Δεύτερον : ἐπιφέρεται ἐπίσης εἰς τὸ δημοσίευμα (σημ. 1) εἰς στήριξιν τῆς ἀνωτέρω ἀπόψεως, καθ' ἣν «τὸ πραγματικὸν ἄθροισμα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀμπελιῶν τοῦ Ἀγίου Ἐσδρα (στ. 517 - 547) εἶναι... 41 $\frac{1}{6}$ μόδιοι», ὅτι «τὸ ἔγγραφο περιέχει τὴν στρογγυλοποιημένη ἔνδειξιν 41 $\frac{1}{2}$ μόδιοι». Ἄλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Πρακτικοῦ (στ. 547) φέρεται περὶ τοιαύτης ἐνδείξεως : «*μοδίων* ξα ἡμ.». Περὶ τοῦ ὅλως διαφόρου τούτου ἀριθμοῦ τῆς ἐκδόσεως οὐδὲν λέγεται εἰς τὸ δημοσίευμα. Δὲν ἔτυχεν, ἔξ ἄλλου, προσοχῆς εἰς τὸ δημοσίευμα ὅτι εἰς τὸ Πρακτικὸν τεσσάρων ἐκ τῶν ἀνωτέρω κτημάτων δὲν ἀναγράφεται ἔκτασις.

Δημοσίευμα, σελ. 204 κ. ἑξ. : Παρατηρεῖται ὅτι ὁ «γραφῆς Α σὲ δύο περιπτώσεις ἔχει παραλείψει» νὰ σημειώσῃ εἰς τὸ τέλος ἑκάστης ὁμάδος κτημάτων «τὸ στρογγυλοποιημένο ἄθροισμα τῶν μοδίων τῶν κτημάτων», εἶναι δὲ αἱ περιπτώσεις αὗται «χωράφια τῆς ἐπισκοπῆς καὶ τῆς Ἀγίας Θέκλας». Ἐν τούτοις, αἱ περιπτώσεις εἶναι πολὺν περισσότεραι, μεταξὺ δὲ τούτων εἶναι ἡ τῆς περιοχῆς «Αὐλῶνος» (στ. 47 - 84), «Ἀθήρου» (στ. 133 - 163), Θυννίας (στ. 187 - 215), Ἐρίσσου (στ. 223 - 235). Τὸ παρατήρημα τοῦ δημοσιεύματος εἶναι ἡ βάσις ἀναπτυσσομένης ἐφεξῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ περὶ τῶν πηγῶν τοῦ γραφῆς Α. Ἀλλὰ τὸ παρατήρημα τοῦτο εὐρίσκειν πάσχον, καθ' ἀνάγκην δὲ πάσχει καὶ ἡ ὑπόθεσις. Ἄλλο τι εἰς τὰ μέρη ταῦτα τοῦ Πρακτικοῦ συμβαίνει.

Δημοσίευμα, σελ. 205: Παρατίθεται χωρίον βραχὺ τοῦ Πρακτικοῦ (στ. 1103) ἐκ τῆς ἐκδόσεως: «οἷτινες ὧσιν ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιερέως». Ἀλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 99, στ. 1103) ἀναγινώσκεται: «οἷτινες ὧσιν ἀπὸ του μερους τοῦ αγιωτ(ά)τ(ου) ἀρχιερέως». Ἐξ ἐνταῦθα ἀβλεπτήματα κατὰ τὴν παράθεσιν μέρους ἐνὸς στίχου. Πρὸς ταῦτα πβ. τὸ δημοσίευμα αὐτόθι κατωτέρω, ὅπου παρτίθεται ἄλλο χωρίον τοῦ Πρακτικοῦ (στ. 916) ἐκ τῆς ἐκδόσεως: «Ὅμοίως καὶ τὰ τοῦ Ἡρακλείου, τῆς προνοίας...». Ἀλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 88, στ. 916) ἀναγινώσκεται: «Ὅμοίως καὶ τὰ του Ἡρακλείου τῆς προνοίας...». Τρία ἐνταῦθα ἀβλεπτήματα κατὰ τὴν παράθεσιν ἐπὶ τὰς λέξεων. Πρὸς ταῦτα πβ. ἐπίσης τὸ δημοσίευμα, σελ. 201, σημ. 2, ὅπου παρτίθεται χωρίον τεσσάρων λέξεων τοῦ Πρακτικοῦ (στ. 553) ἐκ τῆς ἐκδόσεως: «κάτωθ(εν)» ἀντὶ «κατωθ(εν)» ἄνευ τόνου. Πβ. ἐπίσης δημοσίευμα, σελ. 202: «ἀμπ. (πρωτότυπο)», ὡς δῆθεν ὑπάρχον εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 26), ἐνῶ τὸ ὀρθὸν εἶναι «ἀμ^{πλ} (πρωτότυπο)», ἥτοι τέσσαρα ἀβλεπτήματα εἰς τὸ δημοσίευμα κατὰ τὴν παράθεσιν μιᾶς λέξεως.

Δημοσίευμα, αὐτόθι: Συντόμως συζητοῦνται κριτικὰ προβλήματα ἐν σχέσει πρὸς δύο στίχους τοῦ Πρακτικοῦ, 915 κ. 916, συνάγεται δέ: «Συνεπῶς, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ἐκδότη, πιστεύω ὅτι ὁ στ. 916 πρέπει νὰ ὀβελισθῇ καὶ ὁ 915 νὰ διατηρηθῇ». Ἀλλ' εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα, εἰς τὴν ἀμέσως μάλιστα προηγουμένην παράγραφον, ὅπου πάλιν συζητοῦνται προβλήματα τοῦ κειμένου τοῦ Πρακτικοῦ παρατηρεῖται: «Ἡ θεμελιώδης διαφορὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τμῆμα τοῦ πρακτικοῦ εἶναι ὅτι στὸ δεύτερο δηλώνεται πῶς οἱ «ἄνθρωποι» ἀνῆκουν σὲ «πρόνοιες» (πρβ. καὶ στ. 916)». Ἐνταῦθα, τὸ δημοσίευμα, διὰ νὰ στηρίξῃ θεμελιώδη διαφορὰν τοῦ δευτέρου ἀπὸ τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Πρακτικοῦ, ἐπικαλεῖται τὸν στ. 916, ἥτοι ἀκριβῶς τὸν στίχον, τὸν ὅποιον ἀμέσως κατωτέρω, ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἐκδότην, ὀβελίζει. Ἀντίφασις. Μετὰ δὲ τὴν ἀντίφασιν ταύτην δὲν βλέπομεν τί δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ γενικωτέρου ἐνταῦθα συμπεράσματος τοῦ δημοσιεύματος ὡς πρὸς τὸ τί περιέχεται εἰς τὸ πρῶτον καὶ τί εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Πρακτικοῦ.

Δημοσίευμα, σελ. 205 κ.ἐξ.: Λέγεται ὡς πρὸς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Πρακτικοῦ, τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ γραφέως Β, ὅτι «ὁ γραφέας Α ἔχει παρεμβάλλει (γρ. παρεμβάλει) τὸ 22^ο κομμάτι τῆς περιγαμηνῆς». Ἀλλ' ὁ γραφεὺς οὗτος ἔχει «παρεμβάλει», ἔχει γράψῃ, θέλομεν νὰ εἴπωμεν, καὶ ἄλλο τεμάχιον, τὸ 23^{ον}. Δὲν ἔτυχον προσοχῆς ὑπὸ τοῦ δημοσιεύματος τὰ περὶ τῆς γραφῆς τοῦ τεμαχίου τούτου ἀναγινωσκόμενα εἰς τὴν ἔκδοσιν (σελ. 9) ἣ δὲν ἀντεκρουσθήσαν ταῦτα. Ὁλωσδήποτε, λόγοι ἐξωτερικοὶ καὶ ἐσωτερικοὶ τῆς ἐνταῦθα γραφῆς δεικνύουν ὅτι τὸ τεμάχιον τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ τοῦ πρώτου γραφέως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εὐρίσκεται εἰς ἀνερμήνευτον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπιχειρουμένην εἰς τὸ δημοσίευμα ἐρμηνείαν τῆς ἀνωτέρω «παρεμβολῆς».

Διελάβομεν ἀνωτέρω δι' ὀλίγων περὶ τῶν ἄλλων σελίδων τοῦ δημοσιεύματος τούτου. Ἀνακρίβειαι, εἴτε εἰς ἀγνοίαν εἴτε εἰς ἀπροσεξίαν εἴτε εἰς ἄλλο τι ὀφειλόμεναι, καὶ ἀντιφάσεις ἀφθονοῦν εἰς αὐτά, ὅπως εἰς ὅσα διελάβομεν πρότερον περὶ τῆς μιᾶς ἐκείνης σελίδος αὐτοῦ. Βεβαίως δὲν θὰ ἐπιμεινῶμεν περισσότερον.

ΘΗΣΕΥΣ ΣΤ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΣ